

MİLLİ PARK YÖNETİMİ ARASINAV DERS NOTU - 22.11.2018

Doç.Dr. Oğuz KURDOĞLU

GENEL BÖLÜM

KAVRAMLAR

Doğal Çevre ve Ekosistem

Yeryüzünde hayatın başladığı devirlerden bu güne kadar pek çok şey evrim geçirmiş ve değişmiştir. Doğal çevreyi oluşturan canlı ve cansız varlıklar, ekosistem denen dinamik bir yapı içerisinde sürekli olarak karşılıklı madde alışverişine dayalı bir ilişki içinde bulunurlar. Canlılar, daima üretici ve tüketici olarak iki gruptan oluşmaktadır. Bitkiler hep üretici iken, etçil ve otçul canlılar tüketiciler sınıfını oluştururlar. Cansız çevre olarak tanımlanan hava, su ve toprak da milyarlarca yıllık jeolojik ve iklimsel süreçlerin bir ürünü olarak bugünkü halini almıştır.

Çeşitli kaynaklarda değişik sayılar verilmesine rağmen, bugün yeryüzünde var olduğu düşünülen on milyonu aşkın canlı türü¹ (Khan, 1997), süren bu ilişkiler sonucu oluşmuş ve doğal denge denilen olağanüstü bir uyum ortaya çıkmıştır.

Doğal çevre içinde yaşayan canlıların kendi türünden bireylerle, diğer canlı türleriyle ve cansız çevreleriyle olan ilişkilerini incelemek ekoloji biliminin konusudur. Ekolojiyi iyi anlayabilmek için, canlıları ve bunların meydana getirdiği organizasyon derecesini incelemek gerekir. Canlılar, organizasyon derecesine göre; Protoplazma - Hücreler - Dokular - Organlar - Organ Sistemleri - Organizmalar - Populasyonlar - Kommüniteler - Ekosistemler - Biyosfer şeklinde sıralanmakta ve buna "biyolojik spektrum" denmektedir.

Populasyon, aynı türden bireylerin oluşturduğu topluluğu ifade etmektedir. Kommünite, ekolojik anlamda belirli bir yeri işgal eden bütün populasyonlar demektir ve cansız çevre ile birlikte ekosistemi meydana getirir. Bir ağaç gövdesi, bir orman, bir otlak, sayılabilecek bazı ekosistem örneklerdir. Ekosistemlerin faaliyette bulunduğu yer parçası ise biyolojik spektrumun en son noktasını oluşturan biyosferdir. **Spektrumun her bölümü arasında kesin sınırlar olmamakla birlikte, birinden ötekine yumuşak bir geçiş vardır** (Şişli 1999). Ekoloji terminolojisinde sık sık adı geçen "habitat" ise, bir organizmanın

¹ Kabaca 1.4 milyon tür teşhis edilmiştir ancak bilim adamları toplam tür sayısının 10-80 milyon arasında olduğuna inanıyor.

yaşadığı ya da arandığı zaman bulunduğu ve yaşamsal gereksinimlerini sağladığı yerdir. Carl Von Linne, canlıların sınırlı dağılımını göz önüne alarak, ilk defa onların yaşadığı bölgelerin niteliğini de belirtmek için “habitat” kavramını kullanmıştır.

Yukarıdaki organizasyon derecelerinin, organizmalar ve üstünde kalan düzeyi ile ilgilenen ekoloji bilimi, canlıların organizasyon derecelerine (tür ekolojisi, populasyon ekolojisi, ekosistem ekolojisi), habitatlara (tatlısu ekolojisi, karasal ekoloji) ve taksonomik gruplara göre (bitki ekolojisi, omurgalı hayvanlar ekolojisi gibi) çeşitli bölümlere ayrılabilir. Bunlardan başka, aslında ekolojiden doğmakla birlikte bağımsız uygulamalı ekonomik ekoloji alanı olarak gelişen ziraat, ormancılık ve yaban hayatı alanları vardır. **İnsanoğlunun ekosistem üzerinde oluşturduğu etkiler ise, çevre biyolojisinin doğmasına yol açmıştır.**

Karşılıklı olarak madde alışverişi yapacak biçimde birbirlerine etki yapan canlı organizmalarla, cansız maddelerin bir arada bulunduğu herhangi bir doğa parçası ekosistemdir.

Büyük küçük tüm ekosistemler şu temel ögelerden oluşmaktadır.

1-Canlı ögeler (biyotik ögeler):

- a) Yapıcılar (üreticiler); ototrof organizmalar olan başlıca yeşil bitkiler,
- b) Tüketiciler; heterotrof organizmalar. Diğer organizmaları yiyen genellikle hayvansal canlılar,
- c) Ayrıştırıcılar; bakteri ve funguslar (mantarlar) olup heterotrofturlar. Ölü protoplazmanın kompleks bileşiklerini parçalayıp bir kısmını kullanır bir kısmını da yapıcıların kullanımı için serbest bırakırlar,

2. Cansız ögeler (Abiyotik ögeler):

- d) temel inorganik maddeler,
- e) organik bileşikler,
- f) fiziksel koşullar,

İnsan canlı bir varlık olarak bu sistemlerin bileşenleri arasında yer alır. İnsanoğlunun yeryüzünde varlığını sürdürebilmesi, uygun besin, barınak ve başka çevre koşullarının varlığına ve devamlılığına bağlıdır. Nüfus artışı ve endüstrinin gelişimi, sınırlı çevre olanakları üzerine önemli olumsuz baskılar yaparak çevrenin değişmesine, bitki ve hayvan komünitelerinin bir daha geri gelmemek üzere yok olmasına neden olmaktadır.

Bir ekosistem, içerdiği canlı ve cansız varlıklarla birlikte gelişir ve evrimleşir. Ekosistemlerin bugünkü görünüşleri, milyonlarca yıldır süregelen bir evrim ve değişimin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ekosistemin canlı ya da cansız varlıklarının insan etkisiyle

ortadan kaldırılması ya da yapısının değiştirilmesi, bu doğal süreci olumsuz yönde etkilemektedir (Işık,1996).

Doğal Kaynak Kavramı

İnsanların refah düzeylerini geliştirmek için kullandıkları toprak, su, otlak, orman, yaban hayatı, ve mineraller gibi doğal çevrenin büyük bir bölümü doğal kaynak olarak tanımlanabilir. Kaynak, kelime anlamı olarak, ilk bulunduğu yer, orijin demektir. Buradan hareketle orijini doğada olan her şey doğal kaynak olarak tanımlanabilir.

Bir başka sınıflamaya göre, doğal kaynaklar yenilenebilir ve yenilenemeyen olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Yenilenebilir doğal kaynaklar kendi kendine varlığını sürdürebilen ve kendini sürekli yenileyen kaynaklardır. Ormanlar, toprak, su, yaban hayatı gibi. Petrol, doğal gaz, kömür ve madenler gibi yenilenemeyen doğal kaynaklar ise onları kullandığımız hızdan çok daha yavaş bir hızla jeolojik süreç içinde oluşan doğal varlıklardır (Dunster, 1996). Özetle doğal kaynaklar, insan aklı ve emeğiyle ortaya çıkmış olan ürünlerin dışındaki ve genel olarak insan kullanımına temel olan varlıklardır.

Doğa : Oluşması ve varlığını sürdürebilmesi için insan aklı ve emeğine muhtaç olmayan, sürekli bir değişim içinde bulunan, öğeleri arasında sürekli etkileşim olan ve iç içe geçmiş sonsuz sayıda alt sistemden oluşan bir bütündür (sistemdir).

Doğal Kaynak Yönetiminin Tanımı ve Kapsamı

Doğal Kaynak: Doğal kaynaklar, oluşumlarında insanların katkısı olmayan, çevremizde var olan ve çeşitli gereksinimlerimizi karşılamamız açısından fayda sağlayan, canlı ve cansız nitelikteki çevre bileşenleridir.

Nüfus artışına paralel olarak doğal kaynaklara yönelik talebin artması ve çeşitlenmesi, kaynaklardan faydalanan kalkınmanın sağlanması yanında korunması için de çalışmalar yapılmasını zorunlu kılmıştır. Doğal ya da kültürel; sahip olunan çeşitli kaynakların salt korunması ve/veya korunarak kullanılmasına yönelik hazırlanan, farklı öncelikleri ve farklı kapsamı olan çeşitli kaynak yönetimleri söz konusudur.

Doğa koruma çok eski yıllardan beri uygulanagelen bir yaklaşım olmakla birlikte sistematik koruma yöntemleri öncelikli doğal kaynak yönetim politikalarının gelişmesi, ormanların aşırı tüketimine olan tepki nedeniyle 19. yüzyıl başlarında ivme kazanmıştır.

Özellikle 1990'lı yılların başından itibaren, doğal kaynak yönetiminde ekosistem yönetimi yaklaşımının benimsenmesine ilişkin görüşler çoğalmış, kaynak yöneticileri bu konuda yönlendirilmeye çalışılmıştır. Son kırk yıllık dönem içinde ormancılar, yaban hayatı

uzmanları, balıkçılık ve havza amenajmcıları; doğal kaynakların planlanmasında ekosistem kavramını yerleştirmeye çalışmaktadırlar. Ekosistem yönetimi, kamu arazileri ve ilgili büyük ölçekli sosyal amaçlı alanların ve topluma sunulan ürün ve hizmetlerin en iyi şekilde kullanımı ve yönetimi için esastır.

Benzer kaygılar özel mülkiyete ait alanların yönetimi için de geçerli olabilmekte, özellikle ekonomik yararlar ile tehlike altındaki ya da nesli tükenmeye yüz tutmuş türlerin korunması arasında bir denge kurulmasında önem kazanmaktadır (Samson, Knopf, 1996).

Doğal Kaynak Yönetimi bazen genel bir başlık altında seçilen bir alanın planlanmasını içerirken, bazen de kaynakların özellikleri doğrultusunda; orman kaynaklarının yönetimi, mera yönetimi, yaban hayatı yönetimi, havza yönetimi, korunan alan yönetimi, rekreasyon yönetimi gibi ana ilgi alanlarına ayrılır.

Her bir ilgi alanında genel olarak, doğal kaynakların korunması ve topluma ürün ve hizmet yönünden çeşitli yararlar sağlanmasına yönelik etkinlikler yer almaktadır. Bu etkinlikler, yönetime konu olan doğal kaynakların ve bu kaynaklara yönelik taleplerin niteliklerine göre şekillenmektedir.

Doğal kaynak yönetiminde; öncelikle alanın taşıdığı doğal ve kültürel değerler tanımlanmakta ve bu kaynakların taşıdığı ekonomik değerler, katılımcı bir yaklaşımla, yerel halka katkı sağlayacak şekilde gene doğal kaynak yönetimi içinde değerlendirilmektedir. Böylece doğal kaynak yönetimine yeni bir bakış açısı getirilmektedir .

Herhangi bir doğal kaynağın ya da korunan alanın sistematik planlanmasının yedi aşamalı olarak gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu aşamalar; **1**-ideal amaçların saptanması ve tanımlanması, **2**-verilerin (biyolojik çeşitlilik verileri, ekosistem verileri, kültürel veriler, sosyoekonomik veriler, planlama materyalleri, sınırlayıcılar ve diğer veriler) toplanması, **3**-hedeflerin belirlenmesi, **4**-mevcut korunan alanların gözden geçirilmesi, **5**-ek koruma alanlarının saptanması, **6**-koruma etkinliklerinin uygulamaya konulması ve **7**-korunan alanın izlenmesi olarak belirtilmektedir (Pressey, 2000).

Diğer yandan doğal kaynak yönetimi ve planlanmasında çevrenin **fiziksel** (toprak, su, miras alanları), **biyolojik** (vejetasyon/orman, ekosistemler, yaban hayatı, su ürünleri) ve **sosyoekonomik öğelerinin** (işlendirme ve gelir, sosyal çevre, parasal sorunlar ve gelişmeler) tanımlanması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca doğal kaynak yönetiminde ön plana çıkan temel parametrelerin; ekosistem yönetiminde biyolojik çeşitliliğin önemi, ekonomik talepler

(odun vb. talepler), rekreasyonel çeşitlilik ve halkın yararlanma olanakları, yabanıl alanların saptanması, vejetasyon ve su kaynaklarındaki değişim ve yerleşim koşulları olduğu belirtilmektedir. **Kaynak yönetiminde tüm alternatifleri içeren ve amaç edinilmesi gerekli öncelikli konular ise şu şekilde belirtilmektedir.**

1. Toprak, hava, su ve arazi kaynaklarının korunması ve sürekliliğinin sağlanması
2. Biyolojik çeşitlilikte tür çeşitliliğinin sağlanması
3. Kabul edilebilir bir çerçevede sürdürülebilir yararlanmanın sağlanması
4. Doğal peyzaj / manzara ve rekreasyonel olanaklar kaynak kullanıcıları ve diğer halk kesimine çok yönlü yanıt verecek şekilde planlanması
5. Kaynağa yönelik geliştirilen tüm plan ve projelerin hızlı ve verimli olmasının sağlanması
6. Uygulanacak planın koordinasyonu ve yerine getirilmesinde ilgili birimler ve kuruluşlar arasında işbirliğinin oluşturulması
7. Kırsal gelişim olanakları artırılması, insan kaynakları programlarının sürdürülmesi ve işlendirmenin sağlanması
8. Yönetimce nitelikli hizmet sunulmasına öncelik verilmesi

Profesyonel bir koruma ve yönetim; yerel halkla yapılan işbirliği ve ulusal düzeyde koruma kararlılığına bağlı bulunmaktadır. Ayrıca bilgilerin, gereksinimlere uygun ve onları tanımlayıcı, anlaşılabilir ve ulaşılabilir olması, doğal kaynak yönetimi için önemli olduğu ifade edilirken yönetici ve bilim adamları arasındaki iletişimin de koşulsuz olarak sağlanması zorunluluğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda ise; yönetimin temel ilkelerinin şu şekilde belirlendiği görülmektedir (Sayer, 2000).

1. Alan sınırlarının açık bir şekilde belirlenmesi ve tanımlanması gerekmektedir
 2. Alan ayırım ve tahsis kuralları yerel koşullara göre planlanmalıdır
 3. Kaynak kullanıcıları alan ayırım (belirleme) amaçlarına uygun ve bu amaçlara ulaşmayı hedeflemelidirler
 4. Devletin yerel hakları tanımlaması ve organize etmesi gerekmektedir
 5. Yönetim; yerel halk, özel sektör ve devlet sektörü arasındaki ilişkileri tanımlamalı ve devlet, nihai yetkisini doğal kaynağın koruması yönünde kullanmalıdır.
 6. Uygulayıcılar amaç ve amaçların gerçekleşmesinden sorumlu tutulmalıdırlar.
- Korunan alanlar (özellikle milli parklar) bölgesel gelişimin önemli bir elamanı, hatta bazı durumlarda da temel parametresi olduğu ifade edilmektedir.

Diğer yandan doğal kaynakla etkileşim ve ilgi içinde olan tüm grup ve kuruluşların sosyal aktör olarak tanımlanması ve doğal kaynak yönetimine tüm bu aktörlerin katılımının sağlanması gerekmektedir. Özellikle, yerel halkın bitki, hayvan, ekoloji ve geleneksel kültüre ait bilgilere sahip olması gibi nedenlerle, doğal ve kültürel kaynakların yönetiminde yer almaları, kısaca yerel kaynak yönetimine dahil edilmeleri önemli görülmektedir.

Ayrıca yerel halkın sahip olduğu geleneksel bilginin kaybolmaması çok önemlidir. Ne yazık ki gelişen dünya ekonomisi, yerel halkların kültürlerini ortadan kaldırıp onları sıradanlaştırdıkça, bu gibi insanlar, kafalarındaki bilgilerle beraber ekosistemlerden daha süratli yok olmaktadır.

Bu genel değerlendirmelere bakılınca **eski ve yeni dönemler arasında korunan alanların yönetiminde** de ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir.

Korunan alanlar; önceleri	Korunan alanlar; günümüzde ise
toplum talebini gözetmeden planlanıp yönetilirdi	toplumla, toplum için ve bazı durumlarda da toplum tarafından yönetilir
merkezi hükümet tarafından işletilirdi	çok sayıda ortaklı yönetilir
sadece muhafaza amaçlı belirlenirlerdi	sosyal ve ekonomik amaçlar da gözetilerek yönetilir
her biri diğerlerinden bağımsız olarak geliştirilirdi	ulusal ve uluslar arası sistemin bir parçası olarak planlanır
bir ada gibi (izole) yönetilirdi	bir ağ gibi gelişir (tabiatı koruma alanları bile tampon ve yeşil koridorlara bağlanır)
sadece manzara değeri için korunurlardı	sıklıkla bilimsel, ekonomik ve kültürel nedenlerle de kurulurlar
turistler ve ziyaretçiler için yönetilirdi	yerel halkın daha çok düşünüldüğü bir yönetime sahiptir
neredeyse sadece koruma amaçlıydı	korumanın yanı sıra aynı zamanda restorasyon amaçlı da yönetilir
sadece ulusal kaygılar gözetilerek kurulurdu	Aynı zamanda uluslar arası yararlar gözetilerek kurulur

Korunan Alanlar İçin Yeni Yaklaşım Modeli

Doğal Kaynak Yönetimini Etkileyen Faktörler

Değişen dünya koşulları ile kaynaklar üzerindeki etkilerin değişimi söz konusu olduğu sürece, doğal kaynak yönetimini etkileyen faktörlerde ve önceliklerinde değişikliklerin meydana gelişi kaçınılmaz olacaktır. Ancak genel olarak bakıldığında zaman doğal kaynak **yönetimini etkileyen üç temel faktörün** varlığından söz edilebilir.

Bunlardan birincisi, bilimin büyüyen politik gücünün varlığıdır. Bilimin politik süreç içindeki artan etkisi, karmaşık problemlerin artışı, küresel olarak orman, peyzaj ve ekosistem üzerindeki değişik ölçülerdeki etkiler, detaylı veri tabanı eksikliği gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

İkinci faktör, insanların doğal kaynaklara verdikleri değerlerin farklılaşması (çeşitlenmesi) olarak görülmektedir. Bu çeşitlilik zamanın ve mekanın bir fonksiyonudur .

Tablodan görüldüğü gibi doğal alanların bilimsel, tedavi edici ve ekolojik değerleri konusunda toplumdaki anlaşmazlık düzeyi düşük iken estetik değerler konusundaki anlaşmazlık düzeyi ise yüksek olmaktadır. Gerçekten de bir kişinin çok güzel bulduğu bir peyzaj başka bir kişi için sıkıcı bir görüntü olarak algılanabilmektedir.

Tablo. Doğal (Yabanıl) Alanlardaki Seçilmiş Değerler

Değerler	Potansiyel Anlaşmazlık Düzeyi	Açıklamalar
Bilimsel	Düşük	Yeterince gelişmiş değildir. Doğal alanların azalması, bilgi toplama ve araştırma gereksinimini arttırmıştır
Tedavi edici	Düşük	Doğal çevrenin rehabilitasyon kalitesi çok kişi tarafından bilinmektedir.
Ekolojik/ Biyoçeşitlilik	Düşük	Gelecek kuşaklar için genetik havuzların korunmasının önemi yaygın olarak kabul görmektedir.
Rekreasyonel	Orta	Bilimsel olma gibi diğer değerlerle çelişebilir.Yaşam konusunun yüksek kişisel kalitesi olarak bu değerler genellikle yüksek coşkuya neden olur
Sembolik / Kültürel Tanımcılık	Orta	Yabanıl yaşamdan gelen kartal veya bizon gibi semboller, gerçek topluluk ve ulusal değerleri temsil ederler (özgürlük, güç, güçlü bireysellik vb)
Estetik	Yüksek	Bu değerlerin tanımlanamaz öznel doğası genellikle servet ve değer konusunda anlaşmazlığa yol açar
Doğasında varolan değer	Yüksek	Çok kimse için, yabanıl alanların sadece orada bulundukları için bile (sahip oldukları) asli değerleri vardır. Bazıları ise bu alanların toplum için üretim yeri olması gerektiğini düşünürler
Pazar	Yüksek	Genellikle elde edilebilir ve diğer pek çok değerle yarışabilir. Bu özellik (ayrıcalık) yüksek düzeyde coşku ve zıtlık yaratmaktadır.

Bu değerlerdeki farklılaşmalar koruma önceliklerinde de değişikliklere yol açabilmektedir. Hatta önceleri önemsiz olduğu düşünülen bir doğal varlık/kaynak (örneğin karkas engereği, Taxus ağacının kabuğu vb), zaman içerisinde hastalıkları tedavide kullanılabilen bir kaynak haline gelirse, tüm toplum tarafından korunması istenen olgu haline gelebilmektedir. Ya da tersine önceleri önemli olan bir madde (örn. reçine, tanen vb) zaman içerisinde önemini kaybederse, reçine veya tanen üretimi için korunan ormanların, korunmaları gereksiz hale gelebilir ve bu ormanlar üretim ormanına dönüştürülebilir.

Üçüncü faktör ise yeryüzü peyzajında olumsuz insan etkilerinin büyümesi

olarak görülmektedir. Gerçekten de insan etkisinin uzağında kalmış olduğu düşünülen ancak birkaç ekosistem ya da lokasyon olduğu konusunda bir fikir birliği bulunmaktadır. Bu durum geriye kalan bozulmamış ekosistemlerin korunması konusunda ciddi çalışmaların yapılmasına neden olmaktadır. Günümüzde ekosistemlerdeki bozulmamışlık başlı başına bir koruma gerekçesi olarak kabul edilmektedir.

Ancak bir alanın koruma amaçlı yönetimine karar verme konusu da ayrı bir süreçtir ve gene bazı anlaşmazlıkların çözümünü gerektirmektedir. Bu anlaşmazlıklar kimi zaman ekonomik kimi zaman bilimsel karakter gösterebilmektedir. Örneğin bir alandaki canlıların hepsi aynı anda ve aynı oranda korunamamaktadır. Şöyle ki; nadir bitkilerin korunması ile ilgili değişik faktörler öncelik oluşturmada etkili olmaktadır. Bu öncelikler canlıların veya yaşama ortamlarının coğrafi yayılışları, taksonomileri, habitatları, yaşam formları, populasyonları ve biyolojilerine göre şekillenebilmektedir.

Tablo. Nadir bitki türleri için koruma önceliği

ETKENLER		
	Koruma Önceliği Yüksek	Koruma Önceliği Düşük
1. Coğrafi alan	Dar	Geniş
	Bölgeye endemik	Bölgeye endemik değil
2. Taksonomi	Üst düzey takson (1)	Alt düzey takson (2)
	Cins/familya (küçük popülasyon)	Cins/familya (büyük popül)
	Olası relikt (kalıntı tür)	Relikt değil
3. Habitat (Yaşam alanı)	Tehdit altında	Tehdit altında değil
	Hassas	Dayanıklı
	Yaşam alanları dar	Yaşam alanları geniş
	Süksesyonel	Klimaks
4. Yaşam formu	Tek yıllık/kısa ömürlü perennial	Uzun ömürlü perennial
5. Popülasyonlar	Küçük	Büyük
	Az	Çok
6. Biyoloji	Ender çiçeklenen	Sık çiçeklenen
	Özel tozlaşma	Özel olmayan tozlaşma
	Bir cinsli iki evcikli	Bir cinsli bir evcikli
	Kısa ömürlü tohum	Uzun ömürlü tohum
	Zayıf sınıf yapısı (3)	İyi sınıf yapısı (4)
	Vejetatif üreme zayıf	Vejetatif üreme iyi
7. Başka özellikler	Hasat edilen	Hasat edilmeyen
	Yüksek endemizm bölgesi	Düşük endemizm bölgesi
1) Üst düzey takson: Familya, cins, 2) Alt düzey takson: Tür, alt tür, varyete 3) Zayıf sınıf yapısı: Bir yaş sınıfının orantısız temsiliyeti 4) İyi sınıf yapısı: Popülasyonun yaş sınıflarına dağılmış durumu		

Bu anlaşmazlıklar; zaman içinde ortaya çıkan çelişkiler, kaynak kullanımından doğan zıtlıklar ve artan katılımcılık, korunan alan yönetim yaklaşımlarına da yansımaktadır

Korunan Alanlar ve Sorumlu Bakanlıklar²

-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Özel Çevre Koruma Bölgeleri Doğal Sit Alanları Tabiat Varlıkları	-Kültür ve Turizm Bakanlığı Arkeolojik Sit Alanları Kentsel Sit Alanları Tarihi Sit Alanları Kentsel Arkeolojik Sit Alanları UNESCO Dünya Miras Alanları	-Orman ve Su İşleri Bakanlığı Milli Parklar Tabiat Parkları Tabiatı Koruma Alanları Tabiat Anıtları Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları Muhafaza Ormanları Ramsar Alanları Sulak Alanlar Biyosfer Rezervi Gen Koruma Ormanları Tohum Meşcereleri Yaban Hayatı Üretme İstasyonu
--	---	---

Kültür Kavramı

Milli parkların ve diğer korunan alanların ilanında dikkate alınan başka bir olgu ise kültürel varlıklardır.

Kültür, insan türüne özgü bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan maddi nesnelerdir. Kültürün ilk pozitif tanımına antropolojinin kurucularından Edward Burnett Tylor'ın yapıtlarında rastlanır. Tylor, bu kavramı uygarlıkla eşanlamli kullanmış ve çok yankı uyandıran şu tanımı yapmıştı: “Kültür ya da uygarlık, insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, gelenek ve göreneklerle her türlü beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütündür”.

Özetle kültür, birikerek gelişen, karmaşılaşma ve yayılma eğilimi taşıyan bir süreçtir. İnsan türüne özgü bir sistem olarak ortaya çıkar ve bir kez ortaya çıktıktan sonra, doğan her yeni birey aracılığıyla kendini sürdürür ve karmaşılaştırır.

Turan (1994) ise, tarihsel devinimi en iyi yansıtan tanımı olarak kültürü, "**bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümü**" olarak tanımlamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kültürün başlıca altı özelliğinden bahsedilebilir. Bunlar ;

- 1. Toplumsallık:** *Kabile ya da ulus veya hangi büyüklükte olursa olsun toplumun varolduğu her yerde bir kültürden söz edilebilir.*
- 2. Tarihsellik:** *Kültür denilen karmaşık bütün ve onu oluşturan öğeler, ait oldukları toplumun tarihsel yaşamı sürecinde, küçümsenmeyecek zaman dilimi içinde oluşmuş ve yaygınlaşmıştır.*
- 3. Kalıtsallık:** *Tarih içinde yoğrulan ve gelişen kültür, bu niteliğinden ötürü tarihsel bir kalıttır. Ancak bu genetik bir kalıt değildir ve bireylerce bulundukları toplumun, yaşadıkları kültürün unsurlarını öğrenmek şeklinde cereyan eder.*
- 4. İşlevsellik:** *İnsanoğlu, doğası gereği, karşılaştığı sorunların çözümü için denenmiş ve geçerliliği kanıtlanmış deneyimlere dayanmak eğilimindedir. Örneğin; bir toplumdan başka*

bir topluma giden insanların dil ya da kıyafetindeki yeni topluma uygun değişiklikler kültürün işlevselliği ile açıklanabilir.

5. Birlik içinde çokluk: *Ulusal boyutta ele alınsa da, toplumların kültürleri, alt kültür, ya da yöresel kültür olarak adlandırılan daha dar kapsamlı bir takım kültürlerden oluşmaktadır. Ulusal kültüre renklilik ve canlılık veren de bu yöresel özelliklerdir. Kıyafetlerde görülen renk, biçim ve giyim özellikleri, yeme içmelerdeki çeşitlilik, konuşulan ortak dildeki bölgesel ağızlar, müzikte değişik sazlar, havalar, mimaride görülen farklılıklar, bölgesel kültürleri yansıtan ve ulusal kültüre zenginlik kazandıran değerlerdir.*

6. Devingenlik ve değişkenlik: *Her birey, kendisine kalıt olarak aktarılan kültürü yeniden öğrenir, yaşar ve yaşatırken farkında olmadan onda küçük de olsa bazı değişiklikler yapmakta ve kendisinden sonraki kuşaklara bu değişik biçimiyle aktarmaktadır. Tek bir kuşağı değil de kuşakları içeren bu değişiklikler, yüzyıllar boyunca daha da büyük boyutlara ulaşmaktadır.*

Folklor

Ulusları birbirinden ayıran en temel kültürel özellik halk kültürü, yani folklordur. Ulusal kültür değerleri de kaynağını folklordan almaktadır.

Folklor, İngilizce folk (halk) ve lore (bilim) kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Halk geleneklerini, adetlerini, inançlarını, efsanelerini, türkülerini, edebiyatlarını inceleyen bilim dalı olarak açıklanmaktadır. **Özetle folklorun çalışma konularını “halk kültürü” oluşturmaktadır.** Doğaldır ki; halk kültürü ürünleriyle yaşanan yöre arasında kaçınılmaz bir bağ bulunmaktadır. Bu ürünlerin şekillenmesinde tarihi ve kültürel mirasın da önemli bir rolü vardır.

Bütün sosyal ve beşeri bilimler gibi halkbiliminin kabulleri de **“kültür” tanımıyla** yakından ilgilidir. **Her folklor ürünü belli bir kültür içinde oluşur ve canlılığını sürdürür.** Folklor geçmişteki bir kültür ya da geçmişten günümüze gelmiş bir kalıp değildir. **Yaşayan bir kültür topluluğunun bugünkü gereksinimini karşılayan bir sosyal kurumdur. Kültür** ise; toplumu bir araya getirme özelliğine sahip, ulusal nitelikteki maddi ve manevi ürünlerin tümünü kapsar.

Özellikleri itibarıyla birbirleriyle örtüşen bu iki kavramdan **folklor; anonim karakterli, bireysel yaratmaların dışında, zaman derinliği belirlenemeyen bir döneme kadar inen ürünleri kapsarken, kültür; kapsam olarak ulusal nitelikte, toplumun sanat ve geleneksel anlamdaki ürünleri ile, bireysel yaratmaları da kapsayan, tarih derinliği bulunan, ancak bilinebilen ve belirlenebilen bir dönemde de olsa, oluşmuş tüm ürünleri içine alır.** Folklor ürünleri için çoğunlukla **otantik** (özgün) kavramı kullanılmaktadır. Otantik ürünlerin en önemli niteliği, bilinmeyen bir tarih derinliğine, hatta tarih öncesi zamanlara kadar inebilen, yaratıcısı ve kökeni zaman olarak tespit edilemeyen ürünleri kapsıyor olmasıdır. Ayrıca söz

konusu ürünlerin zaman derinliğinde ve toplum içerisinde meydana gelmesi, ona **anonim** bir nitelik de kazandırır. Bu bağlamda folklorun ya da ürünlerinin iki temel ilkesinden biri “**otantiklik**” diğeri ise “**anonimlik**”tir. Halk kültürü için otantiklik demek, bir anlamda ulaşılamayan en eski tarihtir.

Doğa Koruma Kavramı ve Ormanlar

İnsanların doğa ile ilişkilerinde çok belirgin ve ayrıcalıklı bir yere sahip olan ormanlar, doğal kaynakların tahrip edilme sürecinden en fazla etkilenmiş ekosistemlerden biridir.

Neolitik çağın başlarından (yaklaşık on iki bin yıl) beri insanoğlu konaklayıp yerleşeceği, kendini yaban hayvanlarından koruyacağı ve evcilleştirdiği hayvanları otlatabileceği açık alanları yaratmak amacıyla ormanları kesip sökmeye başlamıştır. Koch (1995), tarım öncesinde yaklaşık **6.200 milyon hektar** alanın ormanlarla kaplı olduğu tahminini bildirmektedir.

İnsan nüfusunun artmaya başladığı 18. ve 19. yüzyıllarda özellikle Akdeniz Kuşağı Bölgeleri ve Orta Avrupa’da orman alanlarına olan baskılar da artmaya başlamıştır. Bunun kaçınılmaz sonuçları olarak toprak erozyonu artmış ve ender özellikli habitatlar ve buralara bağlı türler kaybolmuştur. **Dünya Ormancılık kongresinde Rodgers’in (1997) belirttiğine göre dünyada 1850 - 1980 yılları arasında kaybolan orman miktarı, dünya ormanlarının % 15’i kadardır. Bu miktar Asya kıtasında % 43’e ulaşmaktadır.** Orman kayıpları 1980’li yılların sonlarında, 15 milyonu tropik olmak üzere 18.5 milyon hektarı bulmuştur. Son yıllarda ise yıllık ortalama 10-13 milyon ha orman yok edilmektedir.

Önceleri tüm alanın % 50’sinden fazlasını kaplayan Türkiye ormanları da bu gelişmelerden payını almış ve zamanla azalarak % 26 düzeyine inmiştir (**şimdi 10 milyon Ha kadar**).

Birleşmiş Milletlerin Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)’nın 2000 yılı verilerine göre dünya orman alanının % 7’si plantasyon olan 3.870 **(4.100 %7’si plantasyon)** milyon hektar olduğunu görülmektedir. Bu rakam, dünya karasal alanlarının yaklaşık % 30’una denk düşmektedir. Ancak bu orman örtüsü, dünya üzerinde homojen dağılmamakta ve %50 den fazlası dört ülke tarafından paylaşılmaktadır (Rusya Federasyonu % 21, Brezilya % 16, Kanada % 7 ve Amerika Birleşik Devletleri % 6). Buna ilave olarak var olan bu ormanlara özellikle gelişmekte olan ülkelerde % 10 kapalılıktaki ormanların da dahil olduğu düşünülürse ormanlar açısından durumun çok iç açıcı olmadığı anlaşılmaktadır.

Buna rağmen dünya doğal kaynak varlığının üçte birini oluşturan ormanlar yerkürenin baskın doğal kaynak tipini temsil etmektedir. Bu nedenle doğal kaynak denildiğinde ilk akla gelenin ormanlar olması da doğaldır.

1800’lü yıllardan itibaren ormanların hızlı tahribi, bilim adamlarını harekete geçirmiştir.

Sorunların çözümü amacıyla bilimsel yöntemler geliştirilmeye başlanmış ve “sürdürülebilirlik kavramı” ilk kez ormancılıkta ortaya çıkmıştır. Carlowitz 1714 yılında yakacak odun tedariki ile ilgili olarak “silvikültürün ekonomisi” adlı kitabında “sürekli verim” terimini kullanarak sürdürülebilirliğe değinmiştir. İlginçtir ki, ormancılıkta genel anlamda sürdürülebilirlik fikri (Almanca olarak: Nachhaltigkeit) daha da geriye kadar, 1560 yılında Saksonya’ daki bir orman düzenlemesine kadar gitmektedir.

Son 250 yılda, sürdürülebilirliğin yorumu gelişti. 19 yy’ da yüzyılın ortalarında, ana odak ekonomik değerin sürdürülmesiydi. Ormanın uzun vadede ormanın ekonomik çıktısı, belli bir seviyede odun üretiminin sürdürülmesi yerine kullanıldı.

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1829’da Almanya’da Bonn yakınlarındaki Drachenfels Ormanı’nın (Şimdi Doğa Parkı) bir bölümünün “sürdürülebilirlik” kapsamında koruma altına alındığı görülmektedir. 1855 yılında Kanada’da Baunff doğayı koruma alanı oluşturulmuştur.

Türkiye ormancılığında planlı döneme geçildiği 1960’lı yıllarda da ormanların devamlılığını sağlama -uygulamada tersi olsa da- en önemli temel ilke olmuştur. Başka bir deyişle 1987 yılında gündeme oturan ve güncelliğini her geçen gün arttıran “sürdürülebilirlik” kavramı ormancılık uygulamalarında “devamlılık” adı altında yıllar öncesinde var olan bir tanımdı.

Günümüzde ormanların önemi o denli artmıştır ki, temel anlamı kaynakların tüketilmeden kullanımı demek olan **sürdürülebilir kalkınmanın sürekliliği** ile **ormanların sürekliliği** eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Artık ormanların odun değerinden daha önemli olan işlevsel değerleri ve onların korunmaları ön plana çıkmıştır.

Ormanların sağladığı fayda ve hizmetler, sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre için mutlaka zorunludur. İnsan teknolojisi bu hizmetlerin hiçbirini, üstelik yerküre ölçeğinde, doğal ormanlar kadar yerine getirememektedir. Sunduğu çevresel hizmetler bakımından doğal ormanlar, biyolojik çeşitlilik ve koruma yönlerinden büyük üstünlük ortaya koyarlar (Tablo).

Tablo . Sunduğu çevresel hizmetler bakımından doğal ormanlarla plantasyonların karşılaştırılması

Fonksiyonlar	Doğal Orman	Plantasyon (Ağaçlandırma)
Biyolojik çeşitlilik	Yüksek	Düşük
Toprak / su dengesini düzenleme	Yüksek	Düşük
Topraktaki besleyici maddeleri koruma	Yüksek	Düşük
Su havzalarının korunması	İyi	Zayıf *
Hastalık/zararlı bulunma oranı	Düşük	Yüksek
Karbon kullanma / azaltma	Etkili	Etkili

*Yüksek yağışların görüldüğü alanlarda etkili bir havza örtüsü sağlayabilir

Genel olarak plantasyon (ağaçlandırma) ormanlarının doğal ormanlardan daha kolay yönetildiği bilinmektedir. Bazı yaşamsal sosyal hizmetlerin sağlanmasında (odun dışı ürünler, estetik vb) doğal ormanların bazı üstünlükleri bulunmaktadır. Fakat plantasyonlar ve doğal ormanlar birlikte hem yakacak hem de yerel halka iş sağlayabilirler.

Bir başka araştırma ise, ormanların doğal denge için önemini ortaya koyması bakımından çok dikkat çekicidir. **Dünya İzleme Enstitüsü (World Watch Institute) doğal dengenin yeniden kurulabilmesi için acilen yapılması gereken işlemleri şöyle sıralanmıştır (1997):**

- Nüfus artış hızının yavaşlatılması,
- Üst toprak erozyonunun önlenmesi,
- Dünya çapında ağaçlandırma,

Görüldüğü gibi bu üç işlemin ikisi doğrudan ormanlarla ilgilidir. Ancak bunların yapılmasının kolay olmadığı da bilinmektedir. Yukarıdaki işlemlere ek olarak

- temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının bulunması,
- enerji tüketiminde israfın önlenmesi ve
- 3. dünya ülkelerinin dış borçlarının çözüme kavuşturulması, gerekmektedir.

Bu sorunların çözülmesi için ise yılda yaklaşık 150 milyar dolarlık bir ekolojik yatırımın gerektiği belirtilmektedir.

Yapılan kimi çalışmalar dünyadaki doğal ekosistem hizmetlerinin toplam değeri yıllık 125-145 trilyon dolar olarak hesaplanmıştır.

Doğanın Faydaları

1997 yılında yayınlanan ilk çalışma – 33 trilyon USD/yıl (1995 yılı verileriyle; *Constanza et al. 1997*)

2014 güncellemesi – 125-145 trilyon USD/yıl (2007 yılı verileriyle; *Constanza et al. 2014*)

Doğa Koruma İlkeleri (Prensipleri)

İnsanın dünya üzerinde yaşamını sürdürebilmesi, doğal sistemlerin sağlıklı işlemesine bağlıdır. Bu nedenle doğanın korunması, insanlar için sürdürülebilir bir geleceğin güvencesidir.

Doğa koruma kavramı, dünya üzerindeki ekolojik ve genetik çeşitliliğin devamlılığının korunması olarak ifade edilebilir. Ancak bu tanım, çeşitli şekillerde dallanarak daha geniş tanımlara ulaşabilir. Bu nedenle doğa koruma en fazla sayıda canlı türünün korunmasından daha geniş bir içeriğe sahiptir.

Doğa korumanın aşağıdaki kısımları kapsadığı söylenebilir:

- Tür koruma (bütün organizmaların korunması)
- Biyotop koruma (özel nitelikteki yaşam alanlarının korunması)
- Ekosistem koruma ve
- Abiyotik kaynak koruma (su, toprak, iklim, hava gibi)

Dünya üzerindeki en önemli doğal ekosistemlerin bozulmuş ve çok sayıda türün zaten yok olmuş bulunduğu bir ortamda doğa korumanın amacı, doğal çeşitliliğin bütün mevcut örneklerinin koruma altına alınarak yine doğal alanlarda var olmasını sağlamaktır.

Felsefî (ve aslında yararcı) bir düşünüş ürünü olan doğa koruma anlayışı özünde ekonomik, ekolojik ve etik nedenlere dayanmaktadır. Söz konusu nedenselliklerin temel gerekçeleri ise sırasıyla;

- a) Etik nedenler: ahlaki ve manevi (törel) sorumluluk değerleri,

- b) Kültürel,sembolik ve tarihi değerler,
- c) Ekolojik ve bilimsel nedenler,
- d) Mevcut ve potansiyel ekonomik yararlar; dolaylı yararlar,
- e) Bilimsel nedenler ve diğer dolaylı faydalar.

Etkili bir doğa koruma için, doğal canlı sistemleri çok sayıda parçalara, çeşitli derecelere ayırarak incelemek gerekmektedir. Kavramsal olarak birbirinden bağımsız olsalar da birbirlerini etkilerler ve birinin korunması için hepsinin korunması göz önünde tutulmalıdır. Bunlar:

a) Genetik ve tür eşitliliği

Kalıtsal zelliklerin taşıyıcıları olan genlerin (ve genetik stokların) eşitliliği, dünya üzerindeki bütün yabani bitkisel ve hayvansal formların üremesi ile doğrudan; bu varlıkların karşılıklı ilişkilerinden de dolaylı olarak sorumludurlar.

Genetik eşitlilik iki türlüdür: **Aynı türün bireyleri arasındaki tür içi çeşitlilik (intraspecific diversity) ve farklı türler arasındaki çeşitlilik (interspecific diversity).** Tr içi çeşitlilik, aynı türün farklı habitatlarda yaşayan populusyonları arasındaki farklılığı açıklamaktadır. Tür ise, birbiri ile iftleşebilen ve üreme yeteneğine sahip olan, morfolojik olarak birbirine yakın bireyleri içeren taksonomik bir kategoridir.

b) Topluluk ve habitat eşitliliği

Doğada, belli yerlerde, belli gruplar halinde bulunan flora ve faunanın değişik türleri kommniteler veya habitatlar olarak adlandırılır. Kommünite (topluluk) eşitliliği, genellikle ekolojik ve mekansal örneklerle ilgili bir durumu belirtir. Habitat eşitliliği ise; yaşam ortamlarının, mikroklima, yapısal çeşitlilik, ağaç çatısı, alttaki çalı tabakası, toprak gibi fiziksel farklılığı ile ilgilidir. Mekansal eşitlilik aynı zamanda ekolojik niřleri² de kapsar.

² Niş (niche):Girinti; koşulların ancak belli canlıların yaşamasını olanaklı kıldığı küçük yaşam alanı

c) Yaşam (Canlı) süreçlerinin çeşitliliği

Yaşam süreçleri, doğal çeşitliliği oluşturan parçaların fonksiyonlarını yapmalarını sağlarlar. Doğa korumada özel öneme sahip süreçler şunlardır:

- değişen çevreye adaptasyonu gerektiren genetik ve evrimsel süreçler,
- ekolojik süreçler; örneğin, mineral döngüleri (oksijen, karbon, azot, fosfor), su döngüsü, enerji akışı, ve süksesyon (ardıl/sıralı değişim)
- türlerin ve toplulukların üreme süreçleri.

d) Fiziki yapının çeşitliliği

Fiziksel özellikler, genetik, tür, topluluk ve habitat çeşitliliklerini destekleyen önemli çevresel etkenlerdir. Bunlar:

- İklim, (mikro iklim dahil)
- topoğrafya, yüzey şekilleri ve süreçleri
- hidroloji ve drenaj
- jeoloji, jeomorfik ve jeotermal süreçler
- toprak, toprak verimliliği, toprak tabakaları, toprak ana materyali

Ancak canlıların hepsi aynı anda ve aynı oranda korunamamaktadır. Elbette korumada değişik faktörler öncelik oluşturmada etkili olmaktadır.

Dünyadaki Doğa Koruma Sistemleri

Doğadan yararlanmada önceliğin korumaya verildiği politik süreçte ülkeler, kendi doğal kaynaklarını kullanma ve yönetme biçimlerini belirlerken, uluslar arası düzeyde benimsenmiş “koruma alanı”, “ulusal parklar” ve “korunan alanların yönetimi” gibi kavramları da ulusal politikalarına yerleştirmeye çaba harcamaktadırlar. Bu bağlamda dünya doğal kaynaklarının kullanımında “ekosistem yönetimi” giderek öne kazanmaya başlamıştır.

Günümüzde bazı ülkeler doğal kaynaklarının yönetiminde sözü edilen anlayışı benimsemiş ve küresel boyutlu ekosistem yönetim modeline uygun kendi “doğa koruma sistemleri”ni, kendi doğa ve sosyo-ekonomik koşulları çerçevesinde geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Önceleri sadece orman kaynakları üzerinde görülen koruma etkinliklerinin en önemli gerekçesini, o dönemde liberal bir yaklaşımla yönetilen orman kaynaklarında yavaş yavaş ortaya çıkan zararların ve tahribin bilimsel yönden dikkat çekmesi oluşturmuştur.

Dünyada çeşitli doğa koruma sistemleri kullanılmaktadır. Ancak üzerinde en fazla durulan sistem, **canlı doğal kaynakların korunmasıdır ve bu korumanın üç temel amacı** vardır. Bunlar:

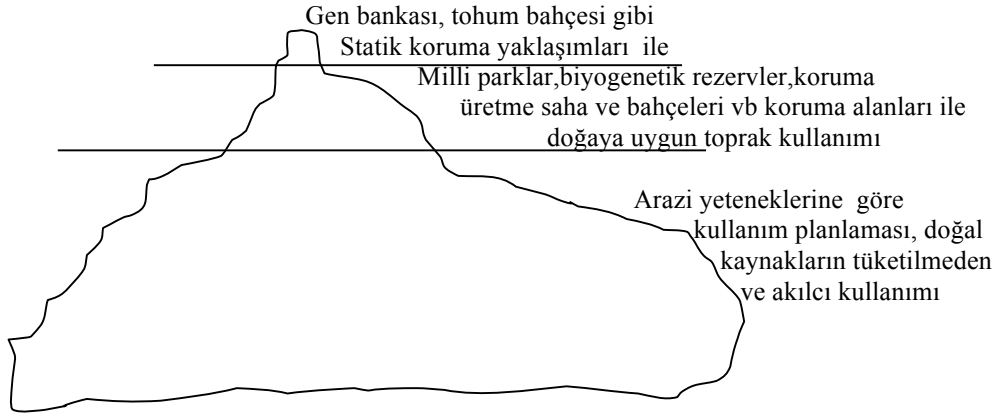
- Gerekli ekolojik süreçlerin ve yaşam destek sistemlerinin korunması (toprak koruma, suların temizliği vb),
- Türlerin ve ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımı (balıkçılık, yaban hayatı, ormanlar, otlatma gibi faaliyetler ve kaynaklarının korunması),
- Genetik çeşitliliğin korunması (bir türe ait farklı populasyonlar arasında görülen öz niteliklerinin korunması).

Bu koruma için üç yol önerilmektedir.

- i) Alan dışında (ex-situ, off-site) organizmanın yeniden üretilebilmesini sağlayabilecek parçalarının (*tohum, çelik, eşey hücreleri vb*) korunması (partial off-site),
- ii) Alan dışında (ex-situ, off-site) organizma, doğal habitatının dışında (plantasyon, botanik bahçesi, akvaryum, hayvanat bahçesi veya kültür koleksiyonunda) bir bütün olarak korunması (whole organism).
- iii) Yerde (in-situ, on-site) koruma: tür, topluluk ve doğal zenginliğin diğer unsurları doğal olarak bulundukları yerle birlikte bütünüyle korunması.

Korumanın amacı ve planlanmasına ya da kaynağın niteliğine göre, bunlardan bir ya da tamamı aynı koruma programı içinde kullanılabilir. Kaldı ki bu koruma türlerinin

kapasiteleri bir birinden farklı özellikler göstermektedir. **Genetik çeşitliliğin korunmasında buzdağı ilkesi** denen bu yaklaşıma göre alan dışı (ex-situ) koruma, ancak çok küçük miktarda korumayı sağlayabilmektedir (Şekil).

Şekil . Biyolojik zenginliklerin korunmasında “Buzdağı İlkesi”

Bugün dünyada uluslararası düzeyde en fazla kabul gören yerinde (in-situ) koruma kategorileri, IUCN'nin koruma alanları ile UNESCO'nun biyosfer rezervleri ve dünya miras alanlarıdır.

Dünyadaki Gelişim